

9. **Ротач П. П.** Розвіяні по чужині. Полтавці на еміграції: короткий біобібліографічний довідник / Ротач П. П. – Полтава: Верстка, 1998. – 164 с.

10. **Ротач П. П., Ротач О. П.** Полтавщина літературна: енциклопедичний біобібліографічний словник: у 3-х кн. Кн. 3.1: П – С / Ротач П. П., Ротач О. П. – Полтава: Дивосвіт, 2020. – 576 с.

11. **Стешенко І. М.** Твори. Переклади. Вибране листування / Упорядник та автор біографічного нарису Г. В. Титаренко, післямова Г. А. Александрової. – Полтава, 2013. – 628 с.

Keywords: *Ivan Steshenko, literature critic, poet, interpreter, Petro Rotach.*

SUMMARY

Valentyna Klochko, Vladyslav Usenko

“One of the Most Promient Poltava Citizens”: Petro Rotach about Ivan Steshenko

Publications by P. Rotach dedicated to I. Steshenko as literature critic, poet and interpreter are characterized in the article.

УДК 821.161.2.09-3(477.53)(092)Ротач

Світлана Ленська

АНТИТОТАЛІТАРНЕ СПРЯМУВАННЯ РАННЬОЇ МАЛОЇ ПРОЗИ ПЕТРА РОТАЧА

Проаналізовані ранні оповідання П. Ротача, надруковані в празькому часописі «Пробоем» 1943 року. Доведено, що ці твори мають автобіографічну основу та відображують антигуманну сутність московської влади, спрямовану на геноцид українського народу.

Ключові слова: *П. Ротач, П. Самотній, голодомор, оповідання, «Пробоем», автобіографізм.*

Творча постать Петра Ротача (1925–2007) вражає багатовекторністю наукових і творчих зацікавлень та масштабом зробленого. Науковець і письменник, який прожив складне життя людини, опозиційної радянському режимові, поборник національного духу, він залишив помітний слід у мово- та літературознавстві, лексикології, публіцистиці, архівній справі, краєзнавстві, перекладознавстві, створивши близько трьох тисяч наукових статей та три десятки книг різних жанрів. Енциклопедичні знання письменника, широкий кругозір, сумлінність й увага до найменших деталей вирізняла творчий почерк П. Ротача, зробивши його одним із найбільш авторитетних українських науковців-гумантаріїв ХХ століття.

Наукова рецепція творчого доробку П. Ротача відбувалася вже в добу незалежності України, на схилі віку письменника. Незважаючи на наявність низки рецензій на його окремі книги та ювілейні статті про крайнина, обсяжна й різноманірна спадщина науковця досі системно не вивчена. Найбільш повно доробок письменника-краєзнавця представлений у бібліографічному покажчику [7] та в монографії Ю. Антиповича [2].

Варто зазначити, що найменш вивченим є перший період письменницької діяльності П. Ротача, що припав на 1940-і роки та розпочався у Німеччині, куди сімнадцятирічний юнак був вивезений на примусові роботи під час Другої світової війни. Молодий оstarбайтер друкував вірші й оповідання в часописах, що виходили завдяки зусиллям української діаспори, зокрема у журналі «Пробоем» (Прага), газетах «Дозвілля» і «Земля», зокрема остання виходила у містечку Плауен (Саксонія), де письменник-початківець познайомився з одним із організаторів літературно-мистецького руху в діаспорі Григорієм Костюком.

Важливими для дослідника є спогади про П. Ротача, вміщені у книзі Г. Костюка «Зустрічі і прощання» [3, с. 154–157]. Відомий літературознавець у діаспорі відзначає, що попри молодий вік, поезії П. Ротача засвідчували його талант [3, с. 154]. «З першої розмови Ротач видався мені врівноваженим, вдумливим і культурним юнаком», – згадував Г. Костюк [3, с. 155]. Саме щира симпатія до 19-річного хлопця, на долю якого випало так багато випробувань (розкуркулення батька, вивезення його на примусові роботи до Німеччини), спонукали авторитетного діяча спробувати допомогти. Але влаштувати П. Ротача на роботу в газету «Земля», що видавалася в Саксонії, в Плауені, де працював на заводі юнак, так і не вдалося. Їхні шляхи розійшлися, але в 1990-х роках знову перетнулися і між письменниками зав'язалося листування.

Про ранню поезію П. Ротача у його «німецький» період кілька розвідок здійснив літературознавець В. Подрига [5], а от мала проза залишилася поза увагою дослідників, що і визначає актуальність нашої розвідки.

Наголосимо, що автором опублікованих у кількох числах журналу «Пробоем» за 1943 рік оповідань і поезій був вісімнадцятирічний юнак. На той час він не мав філологічної освіти, тож подеколи трапляються стилістичні огріхи і невірності, але загалом його тексти вражають емоційною наснаженістю та щирістю чуття.

Ранні поетичні та прозові твори П. Ротача позначені автобіографічністю. Згадуючи на чужині дитинство і юність, молодий письменник описує рідні сільські краєвиди, українські степи, неодноразово вводячи в тексти топонімічні назви – Гадяч, Полтава, Миргород, Ромни, Хорол, гідроніми Псьол, Сула. Автор згадує молоді роки в колі родини, з любов'ю описує сумного батька, який постраждав від більшовицької влади, добру й працювиту матір, лагідного дядька, своїх братів і сестер. Прикладом слугують рядки поезії «Озвіється, гей!»:

*Ох тяжко, тяжко по Вкраїні
Журбу носить на чужині! [6, с. 132].*

Тож не дивно, що ностальгійно-журливі настрої домінують і в малій прозі письменника-початківця. Обрані ним псевдоніми яскраво відбивають настрої

митця: Петро Самотній, Пет. Ро, Петрович, Микола Гомін, Роман Петренко, П. Чатор [1].

Оповідання з винесеним у заголовок риторичним питанням «За що?» вишло у травневому числі «Пробоем» за 1943 рік. Відкривається число журналу віршем під псевдонімом Петро Самотній «Великодні спогади». Автор вкотре подумки повертається в щасливі дні сімейного затишку, коли вся велика дружна родина Ротачів була вкупі:

*Перші квіти весни золоті,
Як любив я вас часто збирать
І вінками з трави молоді
Мою люблю хатинку убрать [8, с. 257].*

Автор ностальгійно описує картину сімейного спокою і затишку:

*А у хаті під образом Божим
Вже парують пшеничні булки,
Туди мати по звичці їх ложить,
Каже: будуть смачні і пухкі...
На віконці кисіль загусає,
А в макітрі на маслі ріжки...
Там сестра з чавунця витягає
Великодні оті крашанки.
Завтра сядемо всі ми сім'єю
За великим старинним столом,
І наллє тоді батько тієї,
Що тебе зогріває теплом... [8, с. 257].*

Але родинна ідилія переривається сльозами матері і тугою батька за синами, про яких немає звістки:

*І наллє, та не виїє, поставить...
«Де ви, де мої любі сини,
Чи хоч раз хто із вас привітає
У цей день волоски сивини!
Бідолашні вигнанці. Не знаю,
Дай же, Боже, вам все пережить
І вернутись до рідного краю,
Щоб від горя хоч трохи спочить» [8, с. 257].*

Настрої смутку поезії втілюються в мотивах болю, туги, самотності, сирітства. Увесь цей настроєвий лад віддзеркалений в оповіданні «За що?».

Головний герой твору – селянин Левонтій – заможний господар, який зазнав несправедливих утисків із боку місцевої влади, потайки прокрадається додому, дізнається від дружини Марини про страшні дії цієї влади: «...Страх, що робиться. Вчора Івана Низового забрали. Ніччю заскочили в хату, перерили все, перекидали, не дали навіть і їсти взяти на дорогу – погнали... За що? Бог його знає! Кажуть, десь сказав щось. Проти! А це вже чула, між людей поговір

пішов – будуть на Сибір виселяти. Вже й списки є. Кривий з Безруким понаписували... Ковалю першого, балакають. Якова Линчука, Гоцала... А там, хто знає, може, й нас не мине лиха година» [10, с. 280].

Левонтію дошкуляє не лише несправедливість того, що відбувається, але й те, що він радів новій владі, воював за неї: «За що я боровся? Краще б загинув в ту ніч, осяяну відблисками пожеж, як перед ворожими окопами телефонний дріт натягав. Поки не чув: воля, поки не знав: дочка!» [10, с. 281].

Питання «за що?», винесене в заголовок, вкладене в уста і Левонтія, і Марини. Прості сільські трудівники, які тяжкою працею нажили якісь статки, не лише нагло ограбовані, але більшовицька влада їх цілеспрямовано знищує: за доносом сусіда був арештований Левонтій. Марина намагалася передати чоловікові харчі, вірила, що його відпустять: «Ждала, аж поки одного дня прийшла, і їй сказали: «Нет такого! Уходи отсюда!» І випхали за двері...» [10, с. 282].

Зловтішання від людського горя і садистську жорстокість більшовицької влади молодий письменник зображує достовірно й реалістично: «Безрукий аж сміявся від радості. Кліпав п'яними очима... Нічаво, значить. Подсліділі. Ха! Ха. Темна постать в плащі добавила: «Да, хорошие люди помогли. Не долго забьются с этим субъектом» [10, с. 282].

Нікчемність, примітивність, дрібязковість представників нової влади на селі розкриваються в авторській характеристиці: «Кривий, паскудний Шура, що пас раніше сільську череду, тепер селом управляє... Голова! ...Людським хлібом вигодувався, тепер ти ворог, тебе в могилу, в Сибір» [10, с. 281].

Аморальне обличчя влади на селі виявляється в їхніх вчинках (арешти відбуваються вночі, жертву намагаються принизити, деморалізувати, не дають ні попрощатися з рідними, ні зібрати найнеобхідніше). П. Ротач дуже точно вловив і відобразив промовисту деталь – влада російська або зросійщена. Все, до чого торкається росія, несе печать руїни, смерті, крові. Після арешту Левонтія його хату продали, а Марину з маленькою Любою вигнали світ за очі.

Український гармонійний світ, зітканий із родинних зв'язків (образи Марини, дочки Люби), єднання людини з природою (земля, степ) нагло зруйновані чужинською владою. Знаючи родинну історію П. Ротача, можемо припустити, що образ Левонтія мав прототипа – батька письменника.

Твір завершується гнівом і жадобою помсти з боку Бориса, племінника Левонтія, який через десять років після смерті свого дядька опинився під мурами тієї в'язниці, де той загинув. Останнє речення оповідання – «На віях блищали сльози, а руки в кулаки стискалися: Прокляті!» [10, с. 284] – засвідчує, що боротьба продовжується.

Дотичним до попереднього є невеличкий образок «Вони прийшли знову», вміщений в наступному числі «Пробоем». У цьому творі розгортається картина нічного арешту Макара, селянина, якого оголосили куркулем. У хату ввалилися Кутукало, Шурка Кривий, активістка Домна Курчина і «товарищ Васильев» на прізвище Коба. Саме він шукав Макара, перевернувши всю хату, заліз навіть у піч, розбудив і налякав четверо дітей. Але ця історія завершилася більш-менш щасливо, оскільки селянина так і не знайшли: «Кричали, погрожували

катуванням, і знову шукали. В чулані, в погребі, на горищі. Нема. Нарешті пішли. Ганна зачинила двері, уколихала сина і лягла спати. Але сон не надходив, все думки чорні та злі снувалися, а серце раз-по-раз стискалось від болю й образи, щеміло» [9, с. 353].

Спільним в обох творах є пейзаж як один із засобів образотворення. Ніч, вітер, шум лісу створюють настрій тривоги, небезпеки.

Тема руйнування українського села більшовицькими окупантами є центральною в поезії «Розкуркулення» [11, с. 387]. В ліричному героєві вгадується сам автор, який зображує емоційно напружену ситуацію прощання юнака з рідною домівкою та його мандри у невідомий світ. Батько з матір'ю, плачучи, благословляють сина і виряджають у дорогу, оскільки усвідомлюють, що вдома його чекає неминуха загибель.

Уміщене у вересневе число «Пробоєм» за 1943 рік оповідання «Сумне дитинство» тематично продовжує попередні твори. Воно підписане псевдонімом П. Самотній, що цілком відповідає настроєвості художнього тексту. Ретроспективна композиція твору зображує тяжкий період голодомору, що був свідомо організований злочинною більшовицькою владою для придушення опору українців.

Наративна структура оповідання поєднує розповідь головного героя Сергія про власне дитинство з емоційно напруженими ліричними відступами, в яких він посилає прокляття владі, яка зруйнувала його дитинство, розлучила з батьками та рідною домівкою.

Розповідь Сергія про розрив з родиною відбувається в холодному бараці, де перебувають такі ж оstarбайтери з України, що відпочивають після тяжкої праці в німецькій неволі.

Першим у спогадах наратора з'являється світлий образ матері: «Як часто вві сні я молюсь і плачу, коли хочу з тобою ще бачитись! Але тебе вже давно немає... Немає ні батька, ні братів, ні сестер, а нікого не жаль так, як тебе, моя незабутня матуся! Жаль, що мені не прийшлося поховати тебе і не знаю, де зараз твоя могила» [12, с. 503]. Ніжність і туга звучить у цих словах.

Оповідач подумки повертається в той день, коли мати вирядила його в невідому путь, аби врятувати: «– Иди, синку! Бо тут пропадеш» [12, с. 503]. Опухлий від голоду батько не зміг навіть провести сина, спромігся лише благословити в далеку путь. Голод, що охопив Матвієвку, як і тисячі українських сіл, був спровокований жорстокою владою.

Образ Сергія значною мірою автобіографічний. Глибока повага до батька, ніжна синівська любов до матері і до братів з сестрою характеризують натуру чутливу, вразливу, романтичну.

Утомлений хлопець просить хліба, але сусідні села такі ж виснажені голодом, як і його рідне. Діалог між Сергієм і господарем обшарпаної хатини, в яку постукав хлопець, відображують безмір людських страждань в часи голодомору:

«– Звідки ти?

– З Матвієвки. Батько мій помирає, брата й сестру вже поховали, мама теж опухла, ледве ходить... Їсти нічого. Іду, куди очі бачать...

– Дав би я тобі, синок, – жаль, нічого. В самого он тройко, голодні сидять...» [12, с. 505].

П. Ротач реалістично зображує ті реалії, свідком яких був сам. Далі він описує, як сільська влада забирає в селян останнє. На благання змарнілої жінки зглянутися на двох малих дітей голова сільради, «низенький, з хижими очима і насунутою на очі кепкою» [12, с. 505] злісно просичав: «– Замовчи ти, задри-пана! Поховали хліб, та ще Бога в свідки звеш? Га-а-х! Невинна яка! – люто скалився низенький у кепці і додав: – Ми вам покажемо!» [12, с. 505].

Подібні реалістичні картини ми читаємо у творах Олени Звичайної, Зосима Дончука, Уласа Самчука, Івана Багряного, Докії Гуменної та багатьох інших письменників, хто правдиво й достовірно точно зобразив той геноцид українського народу, що розв'язала московська влада. Тим дивовижнішим видається точність деталей у творі письменника-початківця, який показує, що ще одним способом знищення українців стала вимушена міграція в малозаселені регіони радянської імперії: «Куди їде така маса людей, Сергій не знав. То були втікачі з рідних місць, котрі не мали вже ні хат, ні землі, ні праці, де можна було б заробити кусок хліба. Їхали куди-небудь, подальше від розорених рідних кутків, сподіваючись заховатись від голодної смерті і тих посіпак, що вигнали їх з осель і вкрай обездолили. Їхали в Донецькі сухі нагір'я, чи в тайгу, на Алтай» [12, с. 507]. Отже, бачимо пряме засудження антигуманної політики тогочасної влади проти України.

Масштаб голодомору відображений у рядках: «А в селах лютував голод... Вимирали села, вцілілі сім'ї розходились на всі чотири кінці... Сльози текли рікою... Лунав плач матерів, діти благали крихотку хлібця, але її не було, де взять. Тисячами росли могили. Людей закопували без трун, купами, де хто вмер: в ярах, в степу обіч шляху, серед жита... Ніхто не ставив над ними хрестів... Ходили тоді страшні чутки: там десь убито чоловіка біля лісу на стежці, так і лежить не закопаний; там батько убив дитину, щоб самому не вмерти з голоду; там, розказували перехожі, спіймали людей, котрі продавали людське м'ясо... Багато дітей пропадали безслідно... Жах панував над краєм» [12, с. 512].

Ця моторошна пекельна картина різко контрастує з розкішними пейзажами, які з любов'ю і письменницькою вправністю створює вісімнадцятилітній автор. Подібний прийом мимоволі нагадує початок поеми Т. Шевченка «Сон», що, з огляду на значення Кобзаря у творчій свідомості П. Ротача, свідчить про продовження традиції, а також така антитеза наявна у нарисі Олени Звичайної «Сорочинський ярмарок».

Доля закинула Сергія до Хоролу, отримана на вокзалі травма змусила його деякий час лежати в лікарні у Миргороді. Згадуються Семенівка, Ромни. Сергій марно шукав будь-якої роботи. Скрізь чулися ридання і голодні благання. Письменник побіжно змальовує радгоспи, що тоді утворювалися, дитячу колонію в Липовій Долині, де збирали голодних дітей, а потім вивозили на вірну смерть, бо нічим було годувати.

Тяжкі поневіряння Сергія завершилися зустріччю з рідним дядьком, який повідомив про смерть батька, матері, молодшої сестрички. Лише старший брат Олексій залишився живим.

Незважаючи на відносно позитивну кінцівку – Сергій вижив та ще й знайшов дядька і брата, оповідання справляє гнітюче враження. Смерть, відчай жертв описані на тлі байдужості й жорстокості влади: всюди, куди просився на роботу оповідач, йому грубо відмовляли, ніхто жодного разу не виявив співчуття.

Проаналізовані твори були надруковані в 1943 році. Після повернення в Україну П. Ротач зазнав ще багато знущань і принижень з боку можновладців. Але за свої правдиві художні свідчення про страшний голодомор він ніс ще одне покарання: у 1970 році в газеті «Зоря Полтавщини» з'явилася стаття «Чортополох», в якій автор звинувачував письменника в тому, що він «обливає помями з кухні жовтоблакитників радянську владу і ленінську політику комуністичної партії» [4]. Після цього друк «Літературної Полтавщини», якою опікувався П. Ротач, припинився.

Отже, в ранніх оповіданнях письменника, створених, як вказують дати під текстами, з 1940 по 1943 роки, а надрукованих в пражському журналі «Пробоем» 1943 року, головна тема – зображення антигуманної політики московської влади у 1930-ті роки, спрямованої на знищення українців. Заходами цієї політики були примусова колективізація, розорення міцних селянських господарств і фізичне винищення українців шляхом репресій, голодомору, вимушеного виселення в малоприсадибні для життя райони.

Письменник реалістично, правдиво й достовірно зобразив безмір горя, що випав на долю співвітчизників. Його оповідання і поезії мають автобіографічну основу, відображують ставлення автора до описуваних подій. Рання творчість П. Ротача тематично й стилістично вписується у контекст діаспорної літератури, зокрема резонує з творами Д. Гуменної, З. Дончука, І. Смолія, Олени Звичайної та інших письменників, які викривали злочинну сутність сталінської тоталітарної системи та організований нею геноцид українців. Тож ці твори не мають бути забутими. А художня творчість П. Ротача потребує подальшого вдумливого наукового осмислення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. 1925 – народився Петро Ротач, письменник, енциклопедист. Інститут національної пам'яті. – URL: <https://uin.gov.ua/istorychnyy-kalendar/sichen/24/1925-narodyvsya-petro-rotach-pysmennyk-encyklopedyst> (дата звернення: 05.01.2025).
2. **Антипович Ю. А.** Петро Ротач: «Я вщент був нищений не раз, та скрес з любові до України» / Антипович Ю. А. – Полтава: ФОП Говоров С. В., 2013. – 268 с.
3. **Костюк Г.** Зустрічі і прощання. – Книга 2. – Едмонтон-Торонто, 1998. – 616 с.
4. **Околітенко Н.** Зірки і терни Петра Ротача / Околітенко Н. // Україна молода. 04.02.2015. – URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2603/169/91648/> (дата звернення: 05.01.2025).
5. **Подрига В.** Вірші Петра Ротача раннього періоду творчості: до проблеми художнього відтворення стресів / Подрига В. // Рідний край: альм. Полтав. нац. пед. ун-ту / [голов. ред. М. Степаненко]. – Полтава. – 2015. – № 1 (32). – С. 153–159.
6. **Ротач П.** Озвіться, гей! / Ротач П. // Пробоем. – 1943. – Березень. – С. 132.
7. Ротач Петро Петрович: біобібліографічний покажчик / [уклад. Т. Ю. Соломоненко]. – Київ: Ін-т історії України НАН України, 2007. – 189 с. – (Джерела до культурологічних студій).

8. **Самотній П.** [Ротач П.]. Великодні спогади / Самотній П. // Пробоєм. – 1943. – № 5 – Травень. – С. 257.

9. **Самотній П.** [Ротач П.]. Вони приходили знову... / Самотній П. // Пробоєм. – 1943. – № 6. – Червень. – С. 351–353.

10. **Самотній П.** [Ротач П.]. За що? / Самотній П. // Пробоєм. – 1943. – № 5. – Травень. – С. 279–284.

11. **Самотній П.** [Ротач П.]. Розкуркулення / Самотній П. // Пробоєм. – 1943. – № 7–8. – С. 387.

12. **Самотній П.** [Ротач П.]. Сумнедитинство / Самотній П. // Пробоєм. – 1943. – № 9. – Вересень. – С. 503–516.

Keywords: *P. Rotach, P. Samotnii, Holodomor, story, "Proboyem", autobiography.*

SUMMARY

Svitlana Lenska

Anti-totalitarian Direction of Petro Rotach's Early Short Prose

The article is devoted to the analysis the early short stories of P. Rotach, published in the Prague magazine "Proboem" (1943). The main theme of the prose, as well as early poetry, is the exposure and condemnation of the inhuman actions of the Bilshovyk government in the 1930s, aimed at the extermination of the Ukrainian peasantry. The writer describes the terrible pictures of the famine in Ukrainian villages, the cruelty of representatives of the then government. It is proven that these works have an autobiographical basis and reflect the inhuman essence of the Moscow government, aimed at the genocide of the Ukrainian people.

УДК 821.09.161.2.09-1"19/20"(092)Ротач

Ганна Радько

ПОЕТИЧНА ЕСТЕТИКА ВІРШІВ ПЕТРА РОТАЧА

Проаналізована поезія Петра Ротача періоду війни та останніх чотирьох збірок. Виділені основні жанри лірики, провідні мотиви та художні образи. У зв'язі літературознавчого аналізу виступає історико-біографічний.

Ключові слова: *Ротач П., лірика, елегійність, пісня, медитація, автоєнітафія, мотив, образ Т. Шевченка, образ лісу, образ хати, вітаїзм, любов до України.*

Діапазон зацікавлень Петра Петровича Ротача був настільки широкий, що він почувався своїм серед істориків, краєзнавців, музеєзнавців, архівістів: науковець-літературознавець, краєзнавець, шевченкознавець, письменник, член Національної спілки письменників України, член Всеукраїнської спілки краєзнавців, лауреат Полтавської обласної літературно-мистецької премії

імені Панаса Мирного, Всеукраїнської премії імені П. Чубинського в галузі фольклору та етнографії. Словом, як сказав Тарас Пустовіт, він «справжній інтелектуал та енциклопедист». Його життя «було типовим життям полтавського українського інтелігента: не завдяки, а всупереч, не в шані, а під постійною загрозою втрати роботи, волі, а то й життя; не в дружньому колі веселих, розкутих, богемних парнасців, а вічним Петром Самотнім, який, проте, уперто запалює свою свічку на вікні», – написала в передмові до книги Юрія Антиповича «Петро Ротач: «Я впевнений був нищений не раз, та скрес з любові до України» заслужена журналістка України Ганна Дениско [1, с. 4].

24 січня 2025 року П. П. Ротачеві виповнилося б 100. І цю статтю хочу зробити внеском на пошанування надзвичайно працьовитої людини, відданого сина України Петра Ротача. Предметом цих літературознавчих розмірковувань є художня творчість письменника, здебільшого його лірика, хоч проза П. Ротача є ще менш вивченою, за неї в радянський період його карали, брали під нагляд, не друкували. Таку ситуацію спричинила публікація в пражському журналі «Пробоем» (1943) повісті «Дитинство Сергійка, або Пригоди голодного хлопчика». Це сталося в період невільничої юності П. Ротача під час Другої світової війни в саксонському місті Плауен. Страшна своєю оголеністю правди і трагічністю оповідь стане згодом «речдоком» проти нього, розцінена як злочин проти радянської системи. 2000 року цю повість Петро Петрович надрукував у книзі «Опанасова кобза» [8]. (Ширше про творчість Петра Ротача можна прочитати у статті альманаху «Рідний край» за 2020 рік у № 1–2 (42–43)) [3].

Отже, писати Петро Ротач почав у 1940-х роках – вірші та прозу, а вже значно пізніше – краєзнавчі й літературознавчі розвідки. Рання лірика П. Ротача вперше побачила світ також у журналі «Пробоем» (1943). Автор тоді мав 18 років, перебував на примусових роботах у Плауені (1942–1945). У цей період знайомиться з багатьма однолітками і старшими за себе українцями, яких доля закинула (чи вони самі обрали шлях) на Захід. Не розірве з ними зв'язку наш земляк і в радянську добу, хоч це було «небажано»; писатиме їхні життєписи («Розвіяні по чужині»). Про лірику Петра Ротача періоду війни опублікував статтю в обласній газеті «Зоря Полтавщини» у 2017 році краєзнавець, кандидат філологічних наук Володимир Подрига [2].

Проаналізовані ранні вірші (1942–1945 рр.) та чотири поетичні збірки письменника, опубліковані у кінці 90-х – на початку 2000-х років: «Що збулось, що не збулося...»: пізня лірика (1998) [5], «Дух минувшини» (1999) [6], «Настрої. Медитації. Вірші» (2007) [7], «Струн поетичних дивні звуки». Переклади (2001) [10].

Рання поезія дуже лірична й елегійна, фольклорно-романтична. У поетичній естетичності цих і пізніших віршів Петра Ротача є щось від простоти і цнотливості українських пісень.

ПІСНЯ

*«Ой не сердься, дівчинонько,
Не вийду раненько,
Не пускає мене мати,
Каже – молоденький.*

*Чим же винне бідне серце,
Полюбило рано?
Гей, хоч сердься, хоч не сердься,
Марно, марно, мамо! (...)*

* * *

*Ніч пливе голуба над рікою,
Край містка осокови смутні...
Не журися, дівчино, за мною,
Давши клятву на вірність мені!
Жаль тривогою бився у груди,
Розривалося серце сумне.
Чи тебе ще я бачити буду
І чи ти ще зустрінеш мене?!
.....
Весни, весни, як згублені мрії,
Вам до нас уже ні, не вертать!
Сиротами край греблі сумної
Осокови схилившись стоять. [2]*

А ось поезія, написана вже 1990 року:

*«Ще в теплі квітують рожі,
А кручені паничі
Гріються на огорожі,
Щоб не змерзнуть уночі
(«СЕРПНЕВОЇ НОЧІ») [7, с. 37].*

Ми відчуваємо, що поезія П. Ротача, як рання, так і пізня, – лірична, для неї характерний народнопісенний лад, елегійність. Тому невипадково одна з ліричних поезій, а саме «У МИЛІЙ ПОЛТАВІ» (у другій редакції – «БІЛА АЛЬ-ТАНКА») стала піснею. Покладена на музику Михайлом Фісуном, вона ввійшла до репертуарного збірника «Назустріч фестивалю» (1956) і часто звучала в радіоєфірі. Зберігся аудіозапис цієї пісні у виконанні тріо бандуристок.

Приваблювала Петра Петровича й суголосна його почуттям «чужа» лірика, зокрема й пісенна [10]. Окремі з перекладів присвячував дружині Аллі Олександрівні Ротач, якій цьогогоріч виповнилося б 95!.. Алла Олександрівна й Петро Петрович зустрілися ще в студентські роки, навчаючись у Полтавському педагогічному інституті на історико-філологічному факультеті. Проїшли разом пліч-о-пліч 55 літ, 40 із яких родина перебувала під постійним наглядом КДБ [1], фільм Інни Снарської (Дідик) «Земляки. Петро Ротач» (ОДТРК «Лтава», 2016) та спогади А. О. Ротач «Гірки і світлі тридцять літ і три роки» [4].

Петро Петрович цінував дружину, був дуже уважний до неї. Друзі родини були свідками теплих і ніжних стосунків подружжя. Часто приносив польові квіти додому, улюблені лілеї, присвячував коханій вірші. У 70 років вони були ностальгійно-сумними, як от «У БІЛИКАХ»:

*(...) Коротке це життя земне,
Щоб смисл вдалося відгадати!
(...) Ми в цей куточок всі зійшлись
На мить, землі красою п'яні.
І відпливем колись кудись,
Як води тихі ці ворскляні [6, с. 19–20].*

Чи «ДРУЖИНІ»:

*Ми покинем будинок, в якому жили,
Й нашу затишну, скромну квартиру.
Стоси книг, піаніно, письмові столи,
І полинем, як птахи, у вирій [6, с. 41].*

То ж, як бачимо, елегійність лірики Петра Ротача характерна як для раннього, так і пізнього періоду творчості, тільки причини її були різні.

Одним із провідних образів поета є слово й постать Тараса Шевченка. Поезія Кобзаря заповонила душу Петра Петровича ще в роки дитинства в батьківській хаті на хуторі Калениківщина поблизу села Слобідка-Новицька на Роменщині Полтавського повіту (нині – Талалаївський район Чернігівської області). Увесь цей край просяк духом генія України. Правдою і красою його слова зачарувавшись, проніс Петро Петрович свою любов до митця через усе нелегке життя. Беріг і нам заповідав Шевченка!.. Тема «Петро Ротач і Тарас Шевченко» є магістральною для досліджень творчості й життя нашого земляка. Шевченкіана Петра Петровича – це 25 років роботи.

Зі слабким зором (праве око зовсім не бачило, а ліве ледь-ледь) він продовжував працювати над Шевченкіаною, яка побачила світ 2005 року (першого тому дочекався!). Він мріяв, вірив у наближення «української України» і подвигницьки працював: був із тих, хто працю для свого народу ставив над усе.

БАТЬКІВ ЗАПОВІТ

*Не оглядайсь, повчають, не дивись
В те, що минуло, що було колись.
Нам треба сил майбутнє досягти,
А оглядаючись, відстанеш ти.
Іди вперед і про майбутнє мрій.
Минуле – цвинтар, поле без надій,
На ньому хліб не сіють і не жнуть...
Які слова холодні, як печуть!
Працюючи для завтра, я люблю
Віддатись споминам, не боячись жалю.
Бо все, чим жив я, знав: воно мине,
То досвід, що збагачує мене.
Це правда, що сліди стирає пил,
Що день вчорашній – це ряди могил,
Але минуле – це не чорна тінь,
Що укриває пам'ять поколінь.*

*Звідтіл не лише спогади плывуть,
Але й пісні, що дивне саяво ллють,
І гнів Шевченка, й заклики Франка –
Безсмертне слово в вічність проника.
Я оглядаюсь, ідучи у світ
Прекрасних мрій, і батьків заповіт –
Не позабути предківські сліди,
Як зможу, берегтиму від біди [6, с. 11 – 12].*

Часто П. Ротач обирав епіграфом до своїх поезій рядки з творів Т. Шевченка. До вірша «До малороса» – «У них своя мова, у нас своя...» (Т. Шевченко); до вірша «Минуність» – «Все йде, все минає...» (Т. Шевченко).

Письменник належить до покоління, яке знало Україну ще не сплундрованою більшовиками (таку, як її показав у романі «Старший боярин» Т. Осьмачка): із віковими традиціями, вірою, мовою:

*Ще з карти нас москаль не стер.
І добрі люди, і не в смітті
Міста і села, як тепер (...)
Душа моя крізь сиві роки
Летить туди й шукає суть...
А вас, дітей століть жорстоких,
Хіба ці втрати не печуть? [7, с. 23].*

На хуторі Калениківщина, між Прилукою та Ромном (як писав ці топоніми Петро Ротач), біля Панського лісу, що належав колись панам Новицьким, із кінця XIX ст. і до початку гірких, руйнівних 30-х років XX ст. жила вся родина його діда Федька (Федота Андрійовича). Було чотири сини... Скільки вони зазнали горя, завданого більшовицькими нелюдьми. Ярлик «розкуркулені» й голод погнали родину батька Петра Петровича (той рано одружився, щоб утримувати господарство) з рідного краю на Донеччину (Донбас). Не прижилися... Повернулися 1934 р. в найняту хату в Сильченковому. Петрусь пас заготзернівські свині на станції, їв із їхніх казанів варені гарбузи, нечищену картоплю та пшеницю – хворів на дизентерію до третього класу. 1935 року пішов до Слобідської школи. Батько купив хату. Можливо, люди, які пережили голод, стали добрішими... Старший брат Іван таємно вступив на Донеччині в технікум. Сестра Людмила теж виїхала на Донбас. 1941 року вся Україна під німецькою окупацією. Петра забрали на роботи в Німеччину... [9].

Рано відірвавшись від рідного села, він назавжди зберіг любов і глибоку повагу до хліборобської праці, лісів, полів. Цей мотив наскрізний у творчості письменника, як і біль за втраченим. Найбільше мучило його, що зникають хати. Так опоетизував українську хату тільки Петро Ротач у віршах та Олександр Довженко в прозі:

*Ні хуторів, ні білих хат нема.
Пішли у вічність по шляхах тернистих.
Блакитний смуток душу обійма.*

*Буває, що й сльоза зірветься крадькома.
Пішло із хатою щось лагідне і чисте.
Щось дороге у небуття пішло
Таке просте – віків святий набуток:
У білім полотні, що куталось село,
У споминах дідів, що серце зберегло,
В піснях прадавніх, котрих вже не чути.
Запанували цегла і бетон.
Чуже, холодне, непривітне всюди
Виходить з хащів і бере в полон.
Встають палаці – сірість тисне груди.
А біла хата відійшла, мов сон.
Я знаю: хід історії спинить
Ніхто не в силі, хоч би й став на герці.
Та не зітреться в пам'яті століть
Святковий образ хати, щоб манить
І смутком обгортать українське серце! [7, с. 39].*

Вітаїстичний дух поезії, любов до України, землі рідної, людей – теж стрижневий мотив лірики П. П. Ротача: «...знаю було що. Не знаю, що буде, // Та прославляю життя!» [7, с. 43]. Безкомпромісний і не гнучкий, і не «служака», а якщо й служив, твердить письменник, то: «Я не собі служу, а Богу // і Україні – щоб жила» [7, с. 14]; «Так, Україні нашій зле. // Вона ж єдина, що дає розраду, / Дарована не москалем, / а Богом у довічну нашу владу» [7, с. 34].

Відчувається, що духом ліричний герой поезії прагне дорости до Тараса Шевченка; близький йому і Василь Симоненко:

*Як міг, служив народові – не їм,
Був слову відданий, як сонце літу.
Колючий терен на моїй путі,
Гадючі жала – так, дивись, і вкусять...
Але є Ти у страдному житті,
І доки є – змерзотніть не примусять!
Я міг робити більше, ніж робив,
І праця та була б не зайвиною.
Я перед кимсь, можливо, й завинив,
Та тільки, Нене, не перед Тобою.
Хай мій ужинок скромний, замалий,
Не зайвим ляже у Твою саквину.
Я тим щасливий, син Твій рядовий,
Що й я служу Тобі, доки не згину! [5, с. 16].*

Петро Петрович із нами – у книгах, пам'яті нашій, ліриці тихій і глибокій аж до прозорості, елегійній і народнопісенній, вітаїстичній, що народилася з «ярого болю і крику душі, з попелу мрій і розтрошених візій» (Г. Зленко), у якій «сяє матері обличчя, мов образ на іконі», «світить тихою зіркою вікну старої хати» і поетова чула душа «сумує за дощем».

В автоепітафії яку П. П. Ротач написав 21 березня 1997 року, читаємо про те, що він був з Україною до смертного кінця й залишається з нею сьогодні:

*Не прощаюсь з тобою, моя Україно,
У непам'яті не йду, буду тут повсякчас:
В твоїм Слові, і в білому цвіті калини,
І у вірі твоїй, що залишив Тарас.
Буду шумом колосся на ниві дідизни,
Буду хмаркою, дощиком, вітром в полях.
Буду духом твоїм, моя люба Вітчизно,
Буду з тими завжди, хто торує твоїй шлях! [5, с. 52].*

Чесно йшов по життю, уникав високих слів, так жив, як жили його батько, діди, прадіди. Бо це заповідь Господня. Інше – гріх.

*Я, трісочка цього народу
Без нарікання і ниття.
Молю у Бога: дай нам згоду
І українства відчуття» [7, с. 40].*

Молимося і ми разом із поетом за Україну, за її Перемогу, за гідне майбутнє для українців!

ЛІТЕРАТУРА

1. **Антипович Ю.** Петро Ротач: «Я впень був нищений не раз, та скрес з любові до Вкраїни» / Антипович Ю. – Полтава: Видавець Говоров С. В., 2013. – 256 с.
2. **Подрига В.** «Крізь роки болю і надій...». Реалії життя у віршах Петра Ротача / В. Подрига // Зоря Полтавщини. – 2017. – 9 черв.
3. **Радько Г.** «Буду духом твоїм, моя люба Вітчизно...»: штрихи до портрета Петра Ротача / Радько Г. // Рідний край. – 2020. – № 1 –2 (42–43). – С. 115–119.
4. **Ротач А.** «Гірки і світлі тридцять літ і три роки» / Ротач А. // Рідний край. – 2012. – № 1 (26). – С. 164–182.
5. **Ротач П. П.** Що збулось, що не збулося ...: пізня лірика / Ротач П. П. – Полтава: Верстка, 1998. – 56 с.
6. **Ротач П.** Дух минувшини: [збірка поезій] / Ротач П. – Полтава: Археологія, 1999. – 48 с.
7. **Ротач П.** Настрої. Медитації. Вірші / Ротач П. – Полтава: Верстка, 2007. – 56 с.
8. **Ротач П.** Опанасова кобза: проза / Ротач П. – Полтава: ПОІМЦ «Наукова зміна», 2000. – 128 с.
9. **Ротач П. П.** «Рядки за рядками, літа за літами»: про те, що було дороге й незабутнє: [статті, дослідження, спогади] / Ротач П. П. – Полтава: Верстка, 2005. – 640 с.
10. **Самотній П.** Струн поетичних дивні звуки. Переклади / Самотній П. – Полтава: Верстка, 2001. – 48 с.

Keywords: Rotach P., lyrics, elegiac, song, meditation, auto-epitaph, motif, image of T. Shevchenko, the image of the forest, the image of the hut, Vitaism, love for Ukraine.

TABLE OF CONTENT

Oleksandr Rotach. Greetings	5
Mykola Zhulynskyi. The one, who “went against black anger”.	
Petro Rotach – selfless devotee in national culture field	6
 Chapter I: Memoirs.	
Oleksandr Suprunenko. Recollecting with gratefulness and respect	10
Mykola Kulchytskyi. My Acquaintance with Petro Rotach	18
Hanna Kiiashchenko. Cooperation with Petro Rotach	20
Zinaida Cherniavska. “Ancient times become alive in front of me”	29
Hanna Hryban. Luminary of Spirit: to Petro Petrovych Rotach (24. 01. 25–13.06.2007) centenary	34
Svitlana Kapko, Oksana Bieliavska. “It Came to the World Unusually and Unexpectedly...”: Story of One Collection of Verses by Petro Rotach	39
Olena Brosalina. Light from Poltava: Remembering Petro Rotach	43
Halyna Halian. Petro Rotach (1925–2007) (to the Centenary)	50
Hanna Antypovych. Thistle of State Security “Critics” Didn’t Cut Spikelet from Petro Rotach Field	54
 Chapter II: Research of Life and Work of P. P. Rotach.	
Taras Pustovit. “For Many Decades I Felt Pressure of This System...” (to the centenary of Writer and Literary Critic Petro Rotach)	60
Oleksandr Rotach. The Triangle of Spiritual Unity (Poltava - Munich - Cleveland). Correspondence of Petro Rotach with Ihor Kachurovskyi and Oleksa Izarskyi.	
The Beginning	72
Serhii Kozak. Petro Rotach and the Poltava Literary Emigration	80
Nataliia Kuzmenko. Cooperation of Petro Rotach and Month of Culture “Proboiem” (Czechoslovakia, 1943)	85
Oleksandr Lymar, Antonina Skyrda, Nataliia Syvolap. Commemorating P. P. Rotach in Poltava	88
Oksana Sulyma. Life Parallels of Petro Rotach and Mykhailo Korhun	94
Iryna Melnykova, Tetiana Menchynska. Petro Rotach and Archaeology	104
Viktor Samorodov, Svitlana Kyhym. Petro Rotach and Heorhii Vernadskyi: from History of One Letter	108
Valentyna Klochko, Vladyslav Usenko. “One of the Most Prominent Poltava Citizens”: Petro Rotach about Ivan Steshenko	110
Svitlana Lenska. Anti-totalitarian Direction of Petro Rotach’s Early Short Prose	116
Hanna Radko. Poetic Aesthetics of Peter Rotach’s Poems	123
Yevheniia Storokha. Kotliarevskyi Studies by Petro Rotach	130
Mykola Stepanenko. Epistolary Dialogue or Long-termed Conversation of Ukrainian Intellectuals Petro Rotach and Oleksa Izarskyi	133
Viacheslav Sushko. Letters of P. Rotach and Ye. Butenko about History of Semenivka District (According to Documents from the State Archive of Poltava Region)	141

Olena Shyian, Olena Khalymon. Petro Rotach and Mykola Havrylenko: Memorable Friendship.....	144
---	-----

Chapter III: P. P. Rotach in Museum and Library Collections

Faina Bilokin, Oksana Sulyma, Liudmyla Chebotarivova. Relics of Petro Rotach in the Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum Collection.....	148
Svitlana Kapko. Personal Fund of Petro Rotach in Scientific Archive of the Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum.....	153
Hanna Didusenko. Autographs on Books from the Collection of P. P. Rotach of the I. P. Kotliarevskyi Poltava Regional Universal Scientific Library.....	156

Chapter IV. Various Materials. Local History of Poltava Region

Tamara Kondratenko, Nataliia Kondratenko. Digitalization of the Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum Fund Gathering as an Instrument of Cultural Heritage Preserving.....	162
Valentyna Kolochko. Reduced at Foreign Land. Nadiia Fesenko (1929–1990)	167
Ruslan Suprunenko. Poltava Life Pages of Mykola Mikhnovskyi	171
Nataliia Syvolap, Antonina Skyryda, Oleksandr Lymar. Preparing Poltava Volume of Register of Monuments of the History and Culture of Ukraine». Steps to Small Victories	175
Leonid Bulava. The Yedlichkis: Additional Genealogical Reference	181
Our authors	189